

ปุโรหิตในวรรณคดีสันสกฤต

ในบทนี้จะกล่าวถึงปุโรหิตที่มีชื่อเสียงในวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งมีทั้งปุโรหิตของทวยเทพ และปุโรหิตของมวลมนุษย์

เทพปุโรหิต

พวกอารยันที่เดินทางเข้ามาสู่อินเดียโดยผ่านทางช่องเขาฮินดูขุชกับทิมาลัย ผ่านทาง ทูร์กันคารและพหุอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากภัยธรรมชาติหลายอย่าง จึงสวดสรรเสริญเพื่อ บูชาเทพเจ้าทั้งหลาย พระเป็นเจ้าเหล่านี้ก็คือปรากฏการณ์ทางธรรมชาตินั่นเอง เช่นนับถือ พระอัคนีหรือไฟ พระวายุ พระมรุค พระอินทร์ พระวรุณ เป็นต้น การนับถือเทพเคารพ ในหมู่พวกพราหมณ์มีการแต่ง คัมภีร์ทางศาสนาเพื่อบูชาพระเป็นเจ้า คัมภีร์เหล่านั้นประกอบด้วย บทสวดสรรเสริญเทพเจ้า บางส่วนของคัมภีร์ประกอบด้วย เรื่องทางประวัติศาสตร์ของชนชาติ อารยัน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเจ้าของอารยธรรมสมัยพระเวท นอกจากนั้นยังกล่าวถึงการบูชา สังเวทเทพเจ้าที่เรียกว่ายัญพิธี ซึ่งมีมากมายหลายชนิดแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการ ประกอบพิธีนั้น ๆ เช่น ยัญพิธีให้ได้ชัยชนะในการสงคราม ยัญพิธีเพื่อให้ข้าวกล้าที่ผลอุดม สมบูรณ์ ในยัญพิธีอย่างหนึ่งก็บูชาบวงสรวงเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับยัญพิธีนั้น ๆ การบูชากระทำ โดยนำสิ่งของที่บูชา เช่น เนื้อสัตว์ ขนมต่าง ๆ นม เนย ใส่เข้าไปในกองไฟ เพราะถือว่าไฟเป็นบุตรของเทพเจ้า การบูชาแบบนี้นอกจากจะเห็นว่าสิ่งของที่บูชาหมดไป เพราะไฟเผา เข้าทำนองว่าเทพเจ้าได้เสียแล้ว ควันไฟที่ลอยพุ่งขึ้นสู่เบื้องบนก็ถือกันว่าเป็น การสื่อสารให้เทพเจ้าในสวรรค์ได้รับทราบการกระทำของตน การบูชาไฟหรือใช้ไฟเป็นสื่อ ระหว่าง เทพเจ้ากับมนุษย์นี้ได้มีอยู่ในดินแดนภาคตะกอนที่พวกอารยันจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และความคิดทางด้านศาสนาที่ถือว่า เทพเจ้าที่คนนับถือสิ่งสถิตอยู่บนสวรรค์หรือบนยอด เขาสูงก็มี มาก่อนที่พวกอารยันจะเข้ามาอยู่ในอินเดีย เช่นเดียวกัน

ต่อมาการทำพิธีบูชาวงสว่างมีความสำคัญมากขึ้น เพราะผู้ทำพิธีคือพราหมณ์โดยอ้างว่าเป็นผู้มีกำเนิดมาจากปากของพรหมเป็นพรหมทายาทเป็นเทวดาในหมู่มนุษย์ พราหมณ์จึงมีบทบาทและอิทธิพลมากเพราะพราหมณ์ต้องเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาตั้งแต่เกิดจนตายให้คนในวรรณะอื่น ๆ และถือว่าตนเองเป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้าและมนุษย์ พิธีกรรมทางศาสนาที่สลับซับซ้อนจนคนสามัญไม่อาจทำพิธีเองได้นอกจากพราหมณ์ที่ศึกษาพิธีบูชาวงสว่างมาโดยเฉพาะเท่านั้น ในที่สุดพราหมณ์จึงผูกขาดการทำพิธีทางศาสนาโดยเด็ดขาดและแต่งตั้งราชันใหม่หลายเล่ม ส่วนใหญ่พราหมณ์เขียนขึ้นเพื่อยกย่องและแสดงอภิสิทธิ์ของตน พราหมณ์จะได้รับค่าจ้างเรียกว่าค่าทักษิณหลังจากทำพิธีแล้ว ในการทำพิธีใหญ่ ๆ สำหรับชุมชน หรือบ้านเมือง พราหมณ์จะมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน มีพราหมณ์ชนิดหนึ่งเรียกว่า "ปุโรหิต" คือผู้ให้คำแนะนำในการทำพิธีทางศาสนา เป็นผู้สอนวิชาความรู้ต่าง ๆ ที่พระราชาทรงเลือกไว้เป็นพระชั้นสูงประจำราชสำนัก มีหน้าที่สวดอ้อนวอนเทพเจ้าให้พระราชาชะงักศึกษาศัตรูในการทำสงครามด้วย และตามความเชื่อของชาวอินเดียที่พบในคัมภีร์เก่าแก่คือ คัมภีร์ฤคเวท ยังเชื่อว่าปุโรหิตเป็นบุคคลสำคัญที่สุดของบ้านเมือง แม้แต่ในสวรรค์ซึ่งถือกันว่าเป็นที่อาศัยของทวยเทพก็ยังคงมีเทพปุโรหิตไว้คอยช่วยเหลือและให้คำแนะนำ เช่น เดียวกันกับในโลกมนุษย์

เทพปุโรหิตที่มีอยู่ถึงในวรรณคดีที่เก่าแก่ของสันสกฤต คือ

1. พระอัคนี

พระอัคนีเป็นเทพ¹เจ้าซึ่งพวกอารยันได้สมมุติขึ้นแบบบุคลาธิษฐานประสมประสานกับความเชื่อเดิมของชนชาติเจ้าของถิ่นอินเดียซึ่งนับถือบูชาไฟ เมื่อยกขึ้นเป็นเทพเจ้าแล้วก็แต่งคำสวดสรรเสริญไว้ในคัมภีร์พระเวท และเชื่อกันว่าพระอัคนีจะเป็นพยานในความดีความชั่วของมนุษย์ เพราะฉะนั้นในการทำความดีทุกอย่างมนุษย์จึงต้องใช้ไฟเสมอ การเช่นสร้างบูชา การสวดมนต์ภาวนาทุกอย่างต้องจุดธูปจุดเทียนเพื่อให้พระอัคนีเป็นพยานว่าได้กระทำอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นผู้ที่เชื่อว่าตนได้ประพฤติดีตลอดทั้งกลางคืนและกลางวัน หรืออยากจะทำเครื่องเตือนใจให้ประพฤติดีตลอดเวลา ย่อมจะตามไฟไว้ที่ ๆ บูชาโดยไม่ยอมให้ดับเลย เพื่อให้พระอัคนีเป็นพยานในการทำดีของตน แต่ถ้าจะทำความผิด ความชั่ว ก็ไม่ต้องการให้มีไฟ

¹RV. 1.1.1

อยู่ใกล้ ๆ ความคิดเช่นนี้หมายความว่า ผู้ที่กระทำในสิ่งที่น่าอัศจรรย์มักจะซ่อนการกระทำนั้น
เช่นต้องทำในที่เร้นลับ หรือในที่มืด ไม่ต้องการให้มีแสงสว่าง เพราะกลัวคนรู้คนเห็น
แต่ถ้าทำความดี หรือทำอะไรที่จะอวดได้ ก็อยากให้ความสว่างไสวให้คนเห็นมากที่สุด
ที่จะเห็นได้ จึงเกิดความคิดขึ้นมาว่าพระอัคนีมีหน้าที่เป็นพยานในการทำดีของคน

การที่พระอัคนีจะได้รับความยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าที่สำคัญนี้ แต่เดิมในดินแดน
ภารตวรรษ มีพวกชนเผ่าที่เรียกว่า "ทัสยู" อาศัยอยู่ก่อน คนพวกนี้นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ต่าง ๆ เช่นต้นไม้ ภูเขา ลม น้ำ ไฟ ดวงอาทิตย์ เมื่อพวกอริยกะเข้ามาแบ่งดินแดนของ
พวกทัสยู ก็เห็นว่าพวกคนก็นับถือเทพสวิตฤ คือ พระอาทิตย์ จึงเป็นมูลเหตุของการนับ
ถือไฟตั้งแต่นั้นมา

พระอัคนีนี้ตามตำนานกล่าวว่า มีตำแหน่งหน้าที่เป็นโลกบาลประจำทิศอาคเนย์
มีแรตหรือแกะ หรือแพะ เป็นพาหนะ ในอัคนีปุราณะ บทที่ 51 กล่าวว่า พระองค์มีแพะเป็น
พาหนะ เป็นหนึ่งในบรรดาเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สมัยพระเวท² มีชายาชื่อ อัคนายี ลักษณะ
รูปร่างของพระอัคนีมีส่วนประกอบจากลักษณะของเปลวไฟนั่นเอง คือ กาย เป็นสีทองคำ
แต่ตามภาพเขียนโดยมากเป็นสีแดง มี 2 หน้า (บางแห่งว่ามี 3 หน้า 3 ไชษฐ์ 3 ดวง
มีพระเนตร 6 ดวง มีกร 6 กร และมีทนต์อันร้อนจัด³) มีลิ้น 7 ลิ้น มีเปลวไฟออกมาจาก
ไชษฐ์ และมีรัศมีเป็น 7 แฉก คล้องสังวาลสุทราวอย่างพราหมณ์ และมีสังวาลผลไม้ร้อยกรอง
เป็นพวง บางทีพระองค์ก็มีเขาที่รุ่งโรจน์เป็นทันเขา มีพระเนตรที่ฉายรัศมีเจิดจ้า เป็นทันเนตร
มีขา 3 ขา มีกร 7 กร ในฤคเวทมนต์ที่ 10⁴ กล่าวว่า พระองค์คือวิศวรูปะ ผู้มีเศียร 3
เศียร ที่มีไฟลุกอยู่เหนือเศียรทั้ง 3 มีพระเนตร 6 ดวง และเป็นโอรสของพระศิวะฤฤ

²John Dowson, A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion Geography, History and Literature (London :
Routledge and Kegan Paul Ltd., 1961), p. 56.

³RV. 1.58.7

⁴RV. 10.99.6

อาวุธที่ถือมีหลายอย่าง เช่น ขวาน โดมร ศรอาคเนยาศศร ดอกบัว
ในฤคเวทมนทลที่ 6 กล่าวว่พระองค์ทรงวัชระเหมือนกัพระอินทร์⁵

พระอัคนีนี้เป็นเทพที่สำคัญยิ่งรองจากพระอินทร์ ในฤคเวทมนทลที่ 1 สุกตะ
ที่ 27 กล่าวว่พระองค์เป็นธงแห่งทวยเทพ และเป็นเทพชั้นนำในกลุ่มเทพในพื้น โลกด้วยกัน⁶
ในทั้นนั้นจะเห็นว่พระอัคนีเป็นไฟในพิธิสัง เวย เทพซึ่งนับ เป็นศูนย์กลางของความคิดท้งมวลในคัมภีร์
พระเวท ในฐานะที่เป็นหนึ่งในตรีเทพที่สำคัญที่สุดในยุคพระเวท อัคนีได้รับบทสดุดีไม่ต่ำกว่า
สองร้อยบท ซึ่งไม่นับในที่มีกล่าวถึงควบคู่กักับเทพอื่น

ในฤคเวทมนทลที่ 1 สุกตะที่ 12 มีคำสวดอ้อนวอนพระอัคนีที่แสดงว่พระองค์
เป็นทูตดังข้อความว่ “. . . พวกเราเลือกพระอัคนีเป็นผู้สื่อข่าว เป็นทูต และเป็นผู้ให้
ความมั่งคั่งท้งหมด เป็นโหดฤผู้ขำนาญในยัญพิธิ . . .”⁷

พระนามของพระอัคนีมีหลายพระนามเช่น

1. อุมเกตุ⁸ (dhūmaketu) หมายถึง เทพผู้มีควันเป็นธงหรือเป็นที่กำหนด
2. จิตรศรวัสตมะ⁹ (citrasravastamah) หมายถึง เทพผู้มีบารมีรุ่งโรจน์ที่สุด

⁵RV. 6.59.3

⁶RV. 1.27.12

⁷RV. 1.12.1

agnim dūtam vṛṇīmahe hotāram visva vedasam /
asya yajñasya suktratam //

⁸RV. 1.44.1, RV. 1.27.11

⁹RV. 1.1.2

3. ยวิษฐ¹⁰ (yavistha) หมายถึง เทพผู้เป็นหนุ่มที่สุด
4. อังคิรสตมะ¹¹ (aṅgirastamah) หมายถึง เทพผู้มีรัศมีโชติช่วงที่สุด
5. ยยิษฐะ¹² (yajistha) หมายถึง เทพผู้ให้นำเคารพนับถือมากที่สุด
6. เวธัสตมะ¹³ (vedhastama) หมายถึง เทพผู้ฉลาดที่สุด คือ เป็นปราชญ์
7. วาษสาคมะ¹⁴ (vājasātama) หมายถึง เทพผู้ได้รับประโยชน์แห่งอำนาจ

มากที่สุด

8. วฤทรหันทมะ¹⁵ (vrtrahantama) หมายถึง เทพผู้ประหารวฤตระ

ผู้ทำลายความมืด

9. มันทิษฐะ¹⁶ (mandistha) หมายถึง เทพผู้ได้รับการสรรเสริญมากที่สุด
10. ตวัสตามา¹⁷ (tavastamā) หมายถึง เทพผู้มีอำนาจมากที่สุด
11. สหสา สหันทมะ¹⁸ (sahasā sahantamah) หมายถึง เทพผู้มีชัยที่สุด

ในการปราบปราม

12. สัมตมะ¹⁹ (samtamah) หมายถึง เทพผู้มีเมตตา ผู้มีใจดีที่สุด
13. เศรษฐะ²⁰ (srestha) หมายถึง เทพผู้ประเสริฐที่สุด

¹⁰ RV. 1. 26.2

¹¹ RV. 1. 31.2

¹² RV. 1. 44.6

¹³ RV. 1. 75.2

¹⁴ RV. 1. 78.3

¹⁵ RV. 1. 78.4

¹⁶ RV. 1. 97.3

¹⁷ RV. 1. 109.5

¹⁸ RV. 1. 127.9

¹⁹ RV. 8. 128.7

²⁰ RV. 3. 21.3

14. เปรชฐ²¹ (prestha) หมายถึง เทพผู้เป็นที่รักที่สุด
15. ยัสตมะ²² (yasastamah) หมายถึง เทพผู้มีความมั่งคั่งมากที่สุด
16. กวิตมะ²³ (kavitamah) หมายถึง เทพผู้เป็นกวีที่ยอดเยี่ยมที่สุด
17. นฤตมะ²⁴ (nrtama) หมายถึง เทพผู้มั่งคั่งที่สุดในหมู่มนุษย์
18. เจติษฐะ²⁵ (cetisthah) หมายถึง เทพผู้มีชื่อเสียงในการรับเครื่อง

สังเวทยมากที่สุด

19. มันทรมมะ²⁶ (mandratamah) หมายถึง เทพผู้มีความร่ำรวยที่สุด
20. เนติษฐัม อาปยัม²⁷ (nedistham apyam) หมายถึง เทพผู้เป็นญาติสนิท

นอกจากนี้ ในวิษณุปุราณะยังกล่าวว่พระอัคนียังมีพระนามอื่น ๆ อีก เช่น ภว
ศรวะ อิศาน ปศุบัติ ภิมะ อุคระ และ อนล

พระอัคนีเป็นเทพประธานในยัญพิธี เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพ ช่วยปราบ
พวกอสูรที่มารบกวนฤๅษีและมนุษย์และเป็นผู้ปราบรากษสชื้อกราวยัท ลักษณะสำคัญของพระอัคนี
คือ ความเป็นปุโรหิตใหญ่²⁸

²¹RV. 1.186.3

²²RV. 2.8.11

²³RV. 3.14.1

²⁴RV. 3.19.3

²⁵RV. 5.27.1

²⁶RV. 6.11.2

²⁷RV. 7.15.1

²⁸Edwards Washburn Hopkins, The Religions of India (New

ในพิธีบวงสรวงเทพเจ้า พระอัคนีได้รับการสรรเสริญให้เป็นเทพซึ่งมาร่วมประกอบพิธีกับปุโรหิตชาวมนุษย์ ความเป็นปุโรหิตของอัคนีนั้นจัดเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่ง พระองค์เป็นผู้นำเอาเครื่องสังเวทไปให้เทพเจ้าซึ่งมิได้มาร่วมพิธี และพระองค์ยังเป็นผู้นำเทพทั้งหลายไปยังบริเวณพิธี เพื่อประทับนั่งบนอาสนะอันปูสาดด้วยหญ้ากุงคะ และ ณ ที่นั้นเทพจะเสวยเครื่องสังเวทต่าง ๆ²⁹ ด้วยภารกิจนี้จึงแสดงว่าพระอัคนีเป็นเทพผู้ลือช่าวหรือผู้ควบคุมบรรณาการ มีหน้าที่เป็นประธานในัญพิธีทั้งปวง

ตัวอย่างบทสรรเสริญพระอัคนีที่แสดงว่าพระองค์ทรงเป็นเทพปุโรหิตและเป็นทูตผู้ลือช่าวของทวยเทพ

ข้าพเจ้าขอสรรเสริญพระอัคนีผู้เป็นเทพปุโรหิต เป็นเทพฤตวิษผู้ทำพิธีบูชาบวงสรวง เป็นโศกฤตผู้ถวายเครื่องสังเวทที่มีค่าที่สุด³⁰

ข้าแต่พระพรหมณัสตผู้มีฤทธิ์ จงได้ทรงภูษาอันรุ่งโรจน์ และทรงบันดาลให้โศครุฑีนี้สำเร็จไป³¹

ขอเชิญพระอัคนีผู้เวทมาสถิต ณ ที่นี้ และเป็นพรหมณโศกฤตอันพึงใจแห่งเหล่าข้า เพื่อพาล้อยคำแห่งเหล่าข้าขึ้นไปสู่สวรรค์³²

²⁹ Arthur Berridale Keith, The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads (Delhi: Motilal Banarsidass, 1976), p. 159.

³⁰ RV. 1.1.1

agnim īle purohitam yajñāsya devam r̥tviḥjam /
hotāram ratnadhātamaḥ //

³¹ RV. 1.26.1

³² RV. 1.26.2

พระอัคนี เป็นผู้สมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญว่ามีชีวิตแบบฤๅษีโบราณ พระองค์จะนำ
ข้าวไปแจ้งแก่บรรดาทวยเทพทั้งหลาย³³

ข้าแต่พระอัคนี การบูชาบวงสรวงในยัญพิธีจะสมบูรณ์ได้เพราะพระองค์ เป็นผู้นำ เครื่อง
สังเวทไปถวายแด่ทวยเทพ³⁴

พระอัคนี เป็นเทพุไรหิตผู้มีความคิดที่ฉลาด ชื่อสัตย์ และเป็นผู้มีบารมีที่ยิ่งใหญ่ เป็นเทพ
ผู้มาสู่ที่นี้พร้อมด้วยบรรดาทวยเทพทั้งหลาย³⁵

บทสรรเสริญเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าคนอินเดียโบราณมีความคิดและความเชื่อที่เกี่ยวกับ
ธรรมชาติ เพราะเมื่อจุดไฟก็จะมีควันลอยขึ้นไป เขาจึงสมมุติว่าถ้อยคำอันวอนขอของพวกเขา
คงลอยขึ้นไปตามควันโดยมีพระอัคนีเทพเป็นผู้ลือข่าว ถ้าไม่จุดไฟแม้ว่าจะพูดจะขออะไร เทวดาที่อยู่
บนฟ้าก็จะได้ยินและไม่รับรู้ ทำให้ตนเองไม่ได้รับประโยชน์จากการบูชา ด้วยเหตุผลและความ
เชื่ออันนี้จึงต้องมีการจุดธูปจุดเทียนบูชาทุกศาสนาและถือเป็นข้อปฏิบัติสืบต่อกันมา จนกระทั่งทุกวันนี้
ในคัมภีร์ฤคเวทมนต์ที่ 8 อ้างว่าพระอินทร์และพระอัคนีเป็นปุโรหิตแห่งพิธีบวงสรวง³⁶ และใน
ฤคเวทมนต์ที่ 5 มีเรื่องเล่าว่า อนล (พระอัคนี) ได้นำเครื่องสังเวทไปถวายพระอินทร์อยู่
เนื่อง ๆ³⁷ และในฤคเวทมนต์ที่ 1 สุกตะที่ 12 มีข้อความกล่าวว่า พระอัคนีเป็นผู้ลือข่าวและ

³³RV. 1.1.2

agnis pūrvebhi ṛsibhis iṅyas nūtanāis uta sas devān ā iha
vakṣati /

³⁴RV. 1.1.4

agne yam yajñam adhvaram visvatas paribhūs asi /
sas it devesu gacchati //

³⁵RV. 1.1.5

agnis hotā kavi kratu satya citrasravatamas /
deva devebhi āgamat //

³⁶RV. 8.38.1

³⁷RV. 5.37.21

เป็นพูด ดังข้อความว่า

พวกเรา เลือกพระอัคนี เป็นผู้สื่อข่าว เป็นพูด และ เป็นผู้ให้ความมั่งคั่งทั้งหมดและเป็น
โทศฤในยัญพิธี³⁸

ข้าแต่พระอัคนีผู้มีเปลวเพลิงที่ลุกฮือดุจกระแสดลื่นของน้ำหลากผู้คำรามด้วยเสียงอันดัง
พระองค์ เป็นบุโรหิตที่เต็มไปด้วยความรักในหมู่ของทวยเทพ และปฏิบัติหน้าที่ให้แก่เทพเจ้า
ทั้งหลายดุจมิตรสนิท³⁹

ข้าแต่พระอัคนีผู้เป็นหัวหน้าในการทำพิธีบูชาบวงสรวง ณ ที่นี้ เราขอสรรเสริญพระองค์
เป็นบุโรหิตผู้มีชื่อเสียงที่สุดในบรรดาพระองค์เป็นบุโรหิตผู้มีชื่อเสียงที่สุดในบรรดาพระผู้ทำพิธี
ทั้งหลาย⁴⁰

ข้าแต่พระอัคนี พระองค์เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงกว้างไกล เป็นผู้ที่พบความร่ำรวยอย่างดีที่สุด
และเป็นผู้ไต่ยื่นข่าวอย่างรวดเร็ว บรรดาโทศฤทั้งหลายพากันยกย่องนับถือพระองค์เป็นหัวหน้า
พระผู้ทำพิธี⁴¹

ในบรรดาทวยเทพทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้เลือกพระองค์เป็นพระผู้ทำพิธีได้โปรดสอนและให้
ตำแหน่งแก่ข้าพเจ้าเช่นเดียวกับที่ได้ยกย่องพระองค์ และได้โปรดให้คำแนะนำวิธีแย่งหน้าที่
ให้แก่ตำแหน่งได้ถือปฏิบัติ และแนะนำวิธีถวายเครื่องสังเวชของมนุษย์ต่อพระองค์ด้วย⁴²

ข้าพเจ้าอยู่ในตำแหน่งพระผู้ทำพิธีที่มีความชำนาญที่สุดในการทำพิธีบูชาบวงสรวง เหล่ามรดก
เทพอัศวิน และทวยเทพทั้งหลายได้รับเราข้าพเจ้าว่าในแต่ละวันพระองค์จงปฏิบัติหน้าที่ของ
อัครวรยุและพรหมัน ไม้ยูงที่นี่ และไม้ยูงนี่คือเครื่องสังเวชของพระองค์⁴³

³⁸ RV. 1.12.1

agnim dūtam vṛṇīmahe hotāram visva vedasam /
asya yajñasya suktratam /

³⁹ RV. 1.44.12

yat devānām mitramaha purohitar antaras yāsi dūtyam /
simdho iva prasvanitāma ūmayar agne bhrājate arcayah //

⁴⁰ RV. 8.91.10

⁴¹ RV. 8.45.7

⁴² RV. 10.52.1

⁴³ RV. 10.52.2

ผู้ใดเป็นพระผู้ทำพิธีผู้นั้นย่อม เป็นปุโรหิตของยมเทพ เขาเป็นเทพซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้อยู่
ในตำแหน่งที่มีเกียรติ ชีวิตของเขากำเนิดได้ทุกวัน ทุกเดือน แล้วก็ผ่านไป ดังนั้น
ทวยเทพทั้งหลายจึงแต่งตั้งให้เขาเป็นผู้ถือเครื่องสังเวย⁴⁴

เทพเจ้าทั้ง 339 องค์ ให้เกียรติและยกย่องพระอัคนีด้วยการปฐญาที่ศักดิ์สิทธิ์ ชโลม
พระองค์ด้วยเนย และยกย่องพระองค์เป็นพระผู้ทำพิธี เป็นโศกฏของทวยเทพ⁴⁵

พระองค์มิได้เป็นอมตเทพที่ซี้ซลาคแต่เป็นทายาทของความกล้าหาญ เป็นโศกฏและเป็นผู้
สื่อข่าวของทวยเทพ พระองค์ปฏิบัติหน้าที่บนพื้นดินและในท่ามกลางอากาศอย่างดิเลิศที่สุด
ด้วยการนำเครื่องสังเวยไปถวายแด่ทวยเทพทั้งหลาย⁴⁶

พระองค์มีตำแหน่งที่ประทับที่สูงกว่าพระรุทรและวสุเทพทั้งหมด เป็นอมตะเทพ เป็นนาย
แห่งความร่ำรวย เป็นเทพที่อยู่ในตำแหน่งปุโรหิต มีความรียบร้อยราวกับรถที่ทะยานมาสู่
มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เป็นเทพเจ้าที่อำนวยการประโชชน์ตามที่ปรารถนาโดยไม่ลังเล⁴⁷

ข้าแต่พระอัคนีผู้มีลีน 7 แฉก ผู้ชำนาญในพิธีบวงสรวง พระองค์เป็นผู้ได้รับเลือกให้เป็น
พระผู้ทำพิธีที่สำคัญ เป็นโศกฏ เป็นบุตรของเหล่าวสุเทพ ข้าพระองค์ขอถวายอาหารอันโอชะ
และขอให้ข้าพระองค์ได้พบกับความมั่งคั่งร่ำรวย⁴⁸

⁴⁴RV. 10.52.3

⁴⁵RV. 10.52.6

⁴⁶RV. 1.58.1

nu cit sahasjā amṛta ni tumdate hotā yat dūtas abhavat

vivasvata /

vi sādhiṣṭhebbhis pathibhis rajas mame ā deva tātā haviṣā

vīvasati //

⁴⁷RV. 1.58.3

⁴⁸RV. 1.58.7

hotāram sapta juvhas yajistham yaṁ vāghatas vṛnate adhvaṛeṣu /

agnim visveṣāṁ aratiṁ vasūnāṁ saparyāmi prayasā yāmi ratnam //

ข้าแต่พระอัคนี พระองค์เป็นอหฺวารรณ เป็นโทศฤ เป็นโปศฤ เป็นประศาสดฤ และเป็นปุโรหิตโดยชาติกำเนิด พระองค์เป็นปราชญ์ที่รู้หน้าที่ของฤควิหทั้งปวงและคอยควบคุมดูแลให้เขาปฏิบัติหน้าที่โดยสมบูรณ์ ด้วยไมตรีจิตของพระองค์ ขอจงอย่าให้เราได้รับความเดือดร้อนและความทุกข์เลย⁴⁹

สรุปได้ว่าหน้าที่ที่สำคัญยิ่งของพระอัคนีก็คือ เป็นปุโรหิตผู้เป็นประธานในยัญพิธีทุกอย่างของทวยเทพและมนุษย์ เป็นผู้ถือเครื่องสังเวจจากโลกมนุษย์ไปถวายแด่ทวยเทพ พระอัคนีเป็นบุคคลที่สามารถสื่อสารจากโลกมนุษย์ไปสู่สวรรค์ได้อย่างรวดเร็วที่สุด ซึ่งหมายถึงควันไฟที่พวยพุ่งขึ้นไปในบรรยากาศนั่นเอง และสิ่งนี้คือจินตนาการของมนุษย์ในยุคนั้น

2. พระพฤทสฺบดี

พระพฤทสฺบดีเป็นครุของเทวดาทั้งหลายตามที่มีอ้างไว้ในคัมภีร์ภาควคฺปุราณะ

9.14.6-7 ตอนที่กล่าวถึงเทवासฺรสงฺคราม และยังมีข้อความกล่าวไว้ในคัมภีร์ฤคเวทมนทลที่ 1 สุกตฺที่ 14 มณฑลที่ 2 สุกตฺที่ 24.9 มณฑลที่ 4 สุกตฺที่ 50 และมณฑลที่ 10 สุกตฺที่ 98 มีใจความว่าพระพฤทสฺบดีเป็นเทพที่มีอำนาจและเป็นปุโรหิตแห่งทวยเทพ และมีเพิ่มเติมในคัมภีร์โอดเรยพราหมณะ ภาณทที่ 3 อธิยายะ 17 พราหมณะที่ 2 คัมภีร์โตศฺรียะพราหมณะ 2.7 และ 1.2 คัมภีร์ศตฺปถพราหมณะ 5.3.1.2 คัมภีร์ศางขายนศฺรธาตฺสูตฺระ 14.23.1 และยืนยันว่าพระพฤทสฺบดีทรงเป็นพรหมันในคัมภีร์ฤคเวทมนทลที่ 10 สุกตฺที่ 141.3 คัมภีร์เกาษีตฺกิพราหมณะ 4.13 คัมภีร์ศตฺปถพราหมณะ 1.7.4.21 คัมภีร์ศางขายนศฺรธาตฺสูตฺระ 4.6.9

⁴⁹RV. 1.94.6

tvam adhvar̥yus uta hotā asi pūrvyas prasāstā potā rajusā
 puras hitah /
 visvā viddān ārtvijyā dhīra pūsyasi agne sakhaye mā risāma
 vayam tava //

พระพฤหัสติเป็นบุตรพระอังคีรสกับพระนางศรียา หรือ สมปฤติ (สติ) หรือ สฎา แต่บางทีกล่าวว่า พระศิวะได้สร้างพระพฤหัสติขึ้นมาจากฤๅษี 19 คน โดยปั้นละเอียดย เป็นผง ห่อด้วยผ้าสีแสด ร่ายพระเวทแล้วประหมด้วยน้ำอมฤต เกิดเป็นองค์เทพบุตรมีวิมาน เป็นสีนุชราคม และมีกวางทองเป็นพาหนะ มีสีกายเป็นสีแก้วไพฑูรย์ อารมณ์ใช้แก้วมุกดา พระหัตถ์ถือกระดานชนวน เพราะทำหน้าที่เป็นครูหรือปุโรหิตและโหร คัมภีร์พระเวทยกย่อง พระพฤหัสติว่าทรงความสำคัญยิ่ง เพราะมีบทสวดตีเททองคณ์ี้โดยลำพังถึง 11 บท และกล่าวถึง ในที่ต่าง ๆ อีกประมาณ 120 ครั้ง และที่ปรากฏในนามพรหมณ์สวดอีกประมาณ 50 ครั้ง นอกเหนือจากนั้นยังมีการกล่าวถึงพระพฤหัสติคู่กับพระอินทร์อีก 2 บทด้วย

ลักษณะของพระพฤหัสติส่วนใหญ่มักปรากฏคู่กับเทพอื่นเสมอ จึงคล้ายคลึงกับ เทพ อคินิในด้านปรากฏการณ์ เทพองค์นี้มีปาก 7 ปาก มีลิ้น ๆ เดียว และมีเจ็ดรังสี บางแห่ง กล่าวว่ามิกายเป็นสีทองหรือสีทองแดง น้ำเสียงแจ่มใสและสง่างาม มีเขาคันคมกริบ หลังสีน้ำเงินและมีปีกนับ เป็นร้อย ๆ อาวุธคู่พระหัตถ์คือลูกศร คันธนู สายธนูคือ จาริตประ เณณี อาวุธอีกอย่างหนึ่งคือขวานโลหะ หรือขวานสั้นที่เป็นทองคำซึ่งด้วยฤๅษีเป็นผู้ประดิษฐ์ รถทรง เป็น ทองคำเทียมด้วยม้าสี เหลือบ รถนี้เป็นรถแห่งขมขประ เณณีเช่นเดียวกัน เวลาไปประทับรถ ทรงพระพฤหัสติจะอยู่ในทำยีน รถทรงนี้จะนำไปประหารอสูรและรักษาทำลายคอกที่ขังวัว (ทำให้ฝนตก) และทำลายความมืด⁵⁰

พระพฤหัสติเป็นผู้ประกอบพิธีของเทพเช่นเดียวกับเทพอคินิ มหาฤๅษีในยุคโบราณ ยกย่องให้เป็นปุโรหิตผู้ประกอบพิธีในบ้าน เป็นพรหมณ์ผู้สวดมนตร์ เป็นผู้นำเครื่องสังเวชไปให้ ทวยเทพ และนำเทพมาร่วมในการสวดมนตร์ของมนุษย์ จึงมีสมญานามว่า "คณบดี" หรือหัวหน้า ของกลุ่ม เป็นราชาแห่งการสวดและบันคาลใจให้เกิดบทสวดสฤติเทพเจ้า ดังนั้นจึงเป็นผู้เกี่ยวข้อง อกับมนุษย์โดยเป็นเทพแห่งการพูดและปัญญา หรือ วจัสบดี⁵¹

⁵⁰ Arthur Anthony Macdonell, The Vedic Mythology (Varanasi: Indological Book House, 1971), p. 162.

⁵¹ SBr. 5.3.3

พระพฤทสบัติ หรือ พรหมณัสบัติเป็นชื่อของพระเจ้าผู้ทำพิธีบูชาบวงสรวงของเทพเจ้า พระองค์เป็นพระเจ้าผู้สวด และเป็นสื่อกลางระหว่างเทวดากับมนุษย์ เป็นผู้ป้องกันความชั่วร้าย พระองค์เป็นบรรพบุรุษของพระเจ้าผู้ทำพิธีมาตั้งแต่เดิม และกล่าวว่าพระองค์เป็นบุโรทิศของทวยเทพ⁵²

ในคัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 4 สุกตะที่ 50 มंत्रะที่ 1 และ 4 กล่าวว่า พระพฤทสบัติ เป็นสหายกับเจ้าแห่งสายฟ้า เป็นฤษีโบราณที่มีคำพูดอ่อนหวาน มีความคิดที่ลึกซึ้ง และเป็นพระเจ้าผู้ทำพิธี ดังข้อความว่า " . . . พระพฤทสบัติผู้เป็นสหายกับเจ้าแห่งสายฟ้า ผู้มีอำนาจคำจุนโลกและมีที่ประทับ 3 แห่ง พระองค์เป็นผู้ที่มีคำพูดอ่อนหวาน เป็นฤษีโบราณ มีความคิดที่ลึกซึ้ง เป็นผู้สวดที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประทับอยู่เบื้องหน้าพระเจ้าผู้ประกอบพิธีทั้งหลาย . . ."⁵³

คัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 2 สุกตะที่ 23 กล่าวว่าพระองค์เป็นผู้นำของทวดสวรรค์ เป็นผู้ถวายนครื่องสังเวทแด่ทวยเทพ เป็นบิดาของพระเจ้าผู้สวดทั้งปวง และเป็นพระพรหมณัสบัติ ดังข้อความต่อไปนี้

. . . ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นอมตะเทพ ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ทวยเทพทั้งหลายได้ทรัพย์สินและความฉลาดจากพระองค์ พระองค์ผู้เดียวที่เป็นเสมือนบิดาของผู้สวดในยัญพิธีทั้งปวง เปรียบเสมือนพระอาทิตย์ที่แผ่รัสมิ์เจิดจ้าให้แสงสว่างในในยามเช้า⁵⁴

ในคัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 9 สุกตะที่ 96 มंत्रะที่ 6 และคัมภีร์ศตปถพราหมณะ กามท์ที่ 5 อธิยายะที่ 1 พราหมณะที่ 1 บทสวดที่ 11 กล่าวว่าพระพฤทสบัติ เป็นพรหมันของทวยเทพ และกล่าวขย่องสรรเสริญพระองค์ไว้อย่างงดงาม ความว่า " . . . พระองค์เป็นพรหมันของทวยเทพทั้งหลาย เป็นผู้นำของจินตกรวี เป็นฤษีในหมู่นักบวช เป็นวีรบุรุษของคนป่า

⁵²R.T.H. Griffith, The Hymns of the Rgveda (Delhi: Motilal Banarsidass, 1973), p.8.

⁵³RV. 4.50.1

⁵⁴RV. 2.23.2

และสัตว์โลก เป็นเหยี่ยวในท่ามกลางฝูงแร้ง เป็นขวานที่อยู่ในป่า เป็นสิ่งที่กลั่นกรองอย่างดีแล้ว เป็นบทเพลงแห่งโสม เทพ . . ."⁵⁵

พระพฤตัสบดีจึง เป็น เทพบุโรหิตที่ชาวฮินดูนับถือและเคารพบูชามาแต่โบราณว่า พระองค์เป็นครูของเทพเจ้า และนับถือเป็นประเพณีสืบเนื่องกันต่อ ๆ มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ แม้กระทั่งในประเทศไทยเราความเชื่อถือนี้นี้ยังคงมีอยู่ เพราะเรารู้กันว่าวันพฤตัสบดี เป็นวันครู การทำพิธีไหว้ครูต่าง ๆ ทุกสาขาวิชา เช่น โขน ละคร นาฏศิลป์ คนตรี ต้องทำในวัน พฤตัสบดีจึงจะขลัง หรือแม้แต่วันไหว้ครูของนักเรียน เมื่อแรกเข้าโรงเรียนก็จะมีการประกอบพิธี ไหว้ครูในวันพฤตัสบดีเช่นเดียวกัน

3. พระศุกร์

พระศุกร์เคยเป็นบุโรหิตของท้าวทัณฑราช และสาปพระองค์จนเป็นผู้มีเรื่องเล่าใน รามายณะอุตรกาคณฑ์ ภาคที่ 11 เรื่องแทรกที่ 2 ความว่า

ในกฤตยูก พระมनुประสาทดี มีโอรสทรงพระนามว่า อิกษวากุ พระมनुมอบให้ท้าว อิกษวากุ เป็นนฤปติแล้วก็เสด็จขึ้นไปยังพรหมโลก ท้าวอิกษวากุมีความเพียรมาก ทำพิธีพิธีกรรมต่าง ๆ จนได้โอรส 100 องค์ องค์สุดท้ายมีสติปัญญาอ่อนโง่ไม่มีนับถือองค์พี่ ๆ พระมनु จึงต้องลงโทษและให้นามว่าพระทัณฑกumar ครั้นถึงเวลาจะแบ่งเขตแดนให้โอรส ท้าวอิกษวากุ จึงยกพื้นแผ่นดินระหว่างเขาวิเศษกับเขาศพล ให้พระทัณฑกumarครอบครอง ท้าวทัณฑราชจึง สร้างเมืองอยู่ ชื่อ นครมณุนต์ และตั้งพระศุกร์เทพมุณีเป็นบุโรหิต อยู่มาวันหนึ่งในฤดูวสันต์ เดือนเจตุมาศ ท้าวทัณฑราชเสด็จไปอาศรมของพระศุกร์ ได้พบนางอรชา ผู้เป็นธิดา มีความงามต้องพระทัย จึงเกิดจิตปฏิพัทธ์ เข้าเกี่ยวพาลเท่าใดนางก็ไม่ปลงใจ ท้าวทัณฑราชก็ขึ้นใจนางจนสมปรารถนา พระศุกร์มีความโกรธยิ่งนัก จึงสาปให้เป็นผู้ตกลง มาจากฟ้า ทัณฑมบรรดามนุษย์และสัตว์ในอาณาเขตของท้าวทัณฑราชนั้นหมดภายใน 7 วัน ตั้งแต่นั้นมา บริเวณนั้นก็กลายเป็นป่า ได้นามว่า ป่าทัณฑก⁵⁶ (จากพระนามของท้าวทัณฑก)

⁵⁵RV. 9.96.6

⁵⁶Hari Prasad Shastri, tr. The Rāmāyana of Valmiki vol. 2.

(London: Shanti Sadan, 1959), p. 125.

โดยชาติกำเนิดนั้นพระศุภรเป็นพราหมณ์ ซึ่งใคร ๆ ไม่สามารถจะฆ่า⁵⁷ ได้ เป็นผู้ที่มียศอำนาจมากและทรงความรู้มากกว่าพระพฤตสบัติเสียอีก เพราะในคัมภีร์มหาภารตะ กล่าวไว้ว่าพระศุภรเป็นผู้เดียวที่มีวิชาสัตยชีวนี คือสามารถชุบคนตายให้ฟื้นขึ้นมาอีก⁵⁸ ได้ แต่ใน สกัณฑปุราณะ ก็กล่าวไว้ว่าพระพฤตสบัติท่องมนตร์สัตยชีวนีชุบพระอินทร์ให้ฟื้นขึ้นมา เพราะพระอินทร์ แพ้สงคราม⁵⁹

พระศุภรในนามฤษี อุศนา มีกล่าวถึงในคัมภีร์ฤคเวท 11 ครั้ง และบอกไว้ 2 ครั้งว่ามีความเป็นปราชญ์ เป็นกวี จึงมีสมญานามว่า กาวยะ ซึ่งเอ่ยไว้ 5 ครั้ง ลักษณะเด่นคือมีความฉลาดปราดเปรื่องมาก แต่เดิมเคยเป็นปุโรหิตของทวยเทพ⁶⁰ ร่วมกับกุตสะในการช่วยพระอินทร์ประหารศุภระ เป็นผู้สร้างสายฟ้าให้แก่พระอินทร์ และแต่งตั้งให้พระอัคนีเป็นโทดฤ และต่อมาเป็นปุโรหิตของอสูรรฤคระ และมหาพลี⁶¹ ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกับทวยเทพ มหาพลี เป็นโอรสของวิโรจนะ เป็นหลานของอสูรคนหนึ่ง ชื่อ ประหลาถ มีชื่อยาชื่อ วินชยาวลี มีเรื่องปรากฏในคัมภีร์ภาควะปุราณะว่า มหาพลีผู้นี้เคยมาร่วมในพิธีกวนเกษียรสมุทรและเสียชีวิตถูกฝ่าย ทวยเทพทั้งหลายฆ่าตาย และพวกอสูรทั้งหลายต่างพากันหลบหนีจากแดนสวรรค์กลับไปสู่มหาบาดาล พระศุภรผู้เป็นปุโรหิตและรู้มนตร์สัตยชีวนี จึงช่วยชุบชีวิตให้ มหาพลีจึงฟื้นขึ้นมาได้อีก

คัมภีร์มหาภารตะ อาทิบรพ บทที่ 65 กล่าวไว้ว่าพระศุภรเป็นอาจารย์สอนพวก อสูร และมีบุตรชาย 4 คน ซึ่งต่อมาได้เป็นปุโรหิตของอสูรทั้ง 4 คน

ในบั้นปลายของอายุขัย พระศุภรได้ดำรงชีวิตแบบวานปรัสถะและสันนยาสิ จนได้ บรรลุความหลุดพ้น ข้อความนี้ปรากฏในคัมภีร์มหาภารตะศานติบรพ บทที่ 244 โสลกที่ 17

⁵⁷ PadmaP. 6.18.81-90

⁵⁸ MBh. 1.71.7-8

⁵⁹ SkandaP. 3.1.11.35

⁶⁰ MBh. 1.60.42, Vāyup. 2.4.82, BrahmandāP. 2.3.78

⁶¹ MBh. 12.270, 13.100-101

4. วิศวรูป หรือ คริศิรัส

วิศวรูป เป็นบุตรของศวัชฎฤ และน้องของทริณยกสิปุ ราชษาแห่งเหล่าอสูร มีเรื่องเล่าว่า ศวัชฎฤ เกิดเกลียดชังพระอินทร์ จึงให้กำเนิดบุตรชาย ชื่อ วิศวรูป มีเศียร 3 เศียร มีเนตร 6 ดวง⁶² เพื่อมาสังหารพระอินทร์ คัมภีร์มหาภารตะกล่าวว่า

วิศวรูป เป็นปุโรหิตของทวยเทพ⁶³ และเป็นปุโรหิตของพระอินทร์⁶⁴ เรื่องมีว่า ครั้งหนึ่งพระอินทร์ผู้มัวเมาในอบายมุขกำลังจ้องดูเหล่านางอัปสรทั้งหลายร้ายรำ และ ร้องเพลงด้วยความเพลิดเพลิน เมื่อพระพฤทิสบดีผู้เป็นครูของทวยเทพทั้งหลาย และเป็น ปุโรหิตของพระอินทร์เข้ามาหา พระอินทร์ก็ไม่ลุกขึ้นคำนับหรือทำความเคารพ พระพฤทิสบดี เห็นว่าพระอินทร์มีความลุ่มหลงอยู่แต่สตรีเพศเช่นนั้น จึงเกิดความโกรธแค้นและสาปพระอินทร์ ให้ต้องพิณาศแล้วก็จากไป ครั้นเมื่อพระอินทร์ไม่มีปุโรหิตก็เหมือนขาดผู้นำ ก็ยกรัตนศัพทีย์ สมบัติที่เคยเฟื่องฟูก็ลดน้อยลงเรื่อย ๆ พระอินทร์เริ่มรู้สึกตัวว่า ตนเองมีความผิดและเป็นบาป ที่ไม่ทำความเคารพครู จึงต้องประสบเคราะห์กรรมเช่นนี้ พระอินทร์ออกเที่ยวตระเวนหา จนทั่วแต่ก็ไม่พบพระพฤทิสบดี จึงเข้าไปขอคำปรึกษาจากพระพรหม พระพรหมจึงแนะนำว่า ในระหว่างที่ยังหาปุโรหิตไม่พบนี้ มีบุคคลผู้หนึ่งชื่อวิศวรูป เป็นบุตรของศวัชฎฤและน้องสาวของ ทริณยกสิปุ มีเศียร 3 เศียร ร่างกายใหญ่โตและมีพลังอำนาจมาจากมายมหาศาล เพราะได้ เชื้อสายมาจากมารดาซึ่งเป็นทานพ เป็นผู้มีความรู้เป็นเลิศ ขณะนี้ได้สละเพศบวชเป็นพรหมฤษี พระอินทร์เห็นดีด้วยจึงนำบรรดาทวยเทพทั้งหมดไปพบ วิศวรูป และกล่าวว่า "ท่านมหาฤษี ผู้มีธรรมะสูงสุด พวกเราขอร้องให้ท่านเป็นครูของพวกเรา เพื่อช่วยกันปราบพวกอสูร ท่านควรจะรับ เพราะ เป็นความปรารถนาของบิดาท่าน ด้วยบุตรที่ดีควรมีความกตัญญูต่อบิดาของ ตน" วิศวรูปเห็นด้วยกับเหตุผลนี้จึงตอบตกลงช่วยทวยเทพทำสงครามกับเหล่าอสูร ซึ่งขณะนั้นมี พระศุกร์เป็นปุโรหิตที่เก่งฉกาจมากธรมันครส์ณูชีวินชูปคนตายได้ ฝ่ายวิศวรูปก็ได้วิษณูมนตรี ช่วย ชูปพวกทวยเทพให้ทันได้เช่นกัน ทั้งสองมีปุโรหิตที่มีความสามารถเท่าเทียมกันจึงไม่มีใครแพ้ ชนะ วิศวรูปก็ได้ทรัพย์สินสมบัติจากฝ่ายอสูรมาให้พระอินทร์เป็นจำนวนมาก⁶⁵

⁶² MBh. 5.228

⁶³ MBh. 5.22

⁶⁴ Brhaddevatā 6.149

⁶⁵ MatsyaP. 47.81

พราหมณ์ปุโรหิต

ได้กล่าวมาแล้วว่า ปุโรหิต เป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการประกอบพิธี พระราชา
ทุกองค์ของอินเดียนั้นจำเป็นต้องมีปุโรหิตประจำแคว้น ถ้าพระราชาของแคว้นใดขาด
ปุโรหิตก็เปรียบเสมือนเรือที่ขาดหางเสือ การประกอบพิธีสำคัญต่าง ๆ จะล้มเหลว ไม่ประสบ
ผลสำเร็จตามที่มุ่งหวัง แม้แต่ทวยเทพยังต้องมีปุโรหิต ทั้ง ๆ ที่สามารถเนรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้เอง
เพราะฉะนั้นชาวอารยันจึงต้องมีปุโรหิตไว้ประจำสำนักของตน ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะปุโรหิตที่มี
ชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีเท่านั้น

1. พรมฤชิวลิสฺฐ

วลิสฺฐ แปลว่า "เลิศ" "ยอด" "ดี" "มั่งคั่งร่ำรวยที่สุด" เป็นเจ้าของ
โคสารพัตนิกชื่อ สุรภี ซึ่งบันดาลให้พระฤษีนึกสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความปรารถนา (คือ วสุ
หมายถึง ทรัพย์สมบัติ) ด้วยเหตุนี้ พระมุณีจึงมีนามว่า "วลิสฺฐ" พระวลิสฺฐ เดิมเป็นปุโรหิต
ของท้าวหิรัณยคิปิ แต่เกิดความบาดหมางกับพระราชา เพราะท้าวหิรัณยคิปิรับวิศวรูป เป็น
ปุโรหิต เพื่อต้องการพลังอำนาจมาปราบปรามทวยเทพทั้งหลาย เมื่อคราวเทवासฺตรสงคราม
พระมุณีมีความโกรธแค้น จึงสาปให้ฝ่ายอสูร เกิดความพินาศและหลบหลีกไป ต่อมาได้ประจำอยู่
ในราชสำนักของพระเจ้าสุทาส พระราชาผู้ครอบครองแคว้นคฤตสูชนบท เป็นปุโรหิตคู่กันกับพระฤช
วิศวามิตร

ในมनुสฺมิตินี้ กล่าวว่า พระวลิสฺฐเป็น 1 ในพระประชาบดีทั้ง 10 ซึ่งพระสวามนุ
ได้สร้างขึ้นเพื่อสร้างมนุษยโลก เทวดา และสัตว์ทั้งหลาย แต่ในคัมภีร์มหาภารตศานติบรพ
บทที่ 334 กล่าวว่า พระวลิสฺฐเป็นองค์หนึ่งในจำนวน ประชาบดีทั้งหมด 21 องค์

นอกจากนั้นในคัมภีร์มหาภารตศานติบรพยังกล่าวอีกว่าพระวลิสฺฐเป็นปุโรหิตของกษัตริย์สุรยวงค์
หรือ วงศ์ท้าวอิกษวากุและพระราม

ตามเรื่องรามายณะ พระวสิษฐ์เป็นบุโรทิศของท้าวทศรถ.⁶⁶ และประจำอยู่ในพระราชสำนัก ในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่า ฤๅษีวสิษฐ์ เป็นผู้รวบรวมพระเวทย์หนึ่งในทวารมยุค และเป็นผู้แต่งคัมภีร์ฤค เวทสัปตมณฑล⁶⁷

ครั้งหนึ่งมหาฤๅษีวสิษฐ์ได้เป็นบุโรทิศของท้าวชนกกษัตริย์แห่งสุริยวงศผู้สืบเชื้อสาย อิกษวาก มีหลักฐานยืนยันในคัมภีร์มหาภารตะ ศานติบรรพ บทที่ 302 ว่า เป็นบุโรทิศที่ให้คำแนะนำและสั่งสอนศิลปวิทยาการให้ท้าวชนก และเป็นผู้แต่งคัมภีร์ฤค เวทสัปตมณฑล และในคัมภีร์ฤค เวทสัปตมณฑล สุกตะที่ 33 บทสวดที่ 11 กล่าวว่ามหาฤๅษีวสิษฐ์เป็นโอรสของนางอุรวสี เทพอัปสรกับพระมิตรวรุณจึงได้นำมาว่าไมตรารุณิ

ตามคัมภีร์โศตเรยพราหมณะ กาลบทที่ 7 อธิบายที่ 3 พราหมณะที่ 16 พูดถึงการกระทำพิธีราชสูยะของท้าวทริจันทร์ว่า ในการทำพิธีครั้งนั้น มีพระวิศวามิตรมณีเป็นพราหมณ์โตฤๅ พระชมัทธกนี* เป็นพราหมณ์อวัรรยุ พระวสิษฐ์มณีเป็นพราหมณ์พรหมัน และพระอयाสยะ** เป็นพราหมณ์อุทคาคฤ

คัมภีร์รามายณะ พาลกาวถ์ บทที่ 18 กล่าวว่า ". . . มหาฤๅษีวสิษฐ์เป็นบุโรทิศของท้าวทศรถ และเป็นผู้ประกอบพิธีขอพระราชโอรสทั้งสี่พระองค์ให้ท้าวทศรถประกอบพิธีฉลองเมื่อพระราชโอรสประสูติ และเป็นผู้ประกอบพิธีตั้งชื่อพระราชโอรสทั้งสี่พระองค์

⁶⁶M. Winternitz, History of Indian Literature Vol. 3, PT.2. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1967), p. 482.

⁶⁷Margaret and James stutley, Harper's Dictionary of Hinduism (New York: Harper & Raw Publishers, 1977), p. 325.

* พระชมัทธกนี เชื้อสายภฤๅ เป็นบุตรพระภารควฤๅจิก และเป็นบิดาปรศุราม (Monier-Williams 1981: 412)

** พระอयाสยะ เชื้อสายอังคิรส เป็นผู้แต่งฤค เวท มณฑลที่ 9 สุกตะที่ 44-66 และมณฑลที่ 10 สุกตะที่ 67-68.

ด้วย . . ."⁶⁸

นอกจากนั้น คัมภีร์รามายณะ พาลกาณฑ์ บทที่ 19 โศลกที่ 2 ยังมีข้อความที่แสดงว่าท้าวทศกรมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ เชื้อสายของอิกษวากุ ได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากมหาปุโรหิตวสิษฐ⁶⁹ และมีมหาปุโรหิตวสิษฐเป็นหัวหน้าของมนตรีทั้งหลาย มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาแนะนำแต่พระมหากษัตริย์ ดังข้อความอ้างไว้ในโศลกที่ 16 ว่า " . . . ฤษิวสิษฐผู้เป็นใหญ่แห่งมนตรีทั้งหลาย ย่อมมีความเห็นชอบ และต้องอนุญาตให้ท้าวทศกรมมอบพระรามไปกับมหาฤษีวิศวามิตร เพื่อไปช่วยปราบปรามพวกรাকษส . . ."⁷⁰ หลักฐานนี้แสดงว่าพระราชบิดาต้องเชื้อพงพรหมณ์โรหิตทุกอย่าง และฤษิวสิษฐก็เป็นประมุขของมนตรีทั้งหลายซึ่งเป็นผู้ตัดสินใจในภารกิจต่าง ๆ แทนพระมหากษัตริย์

2. พรหมฤษีวิศวามิตร

เดิมเป็นพรหมณ์โรหิตประจำอยู่ในพระราชสำนักของพระเจ้าสุทาส ราชผู้ครองนครตฤตสชนบทพร้อมกับพระวสิษฐ แต่เห็นว่าพระราชบิดาโปรดปรานพระวสิษฐมาก จึงหนีไปอยู่กับพวกภารตกษัตริย์ เมื่อถึงเวลาทำสงครามกัน พระวิศวามิตรได้บันดาลให้น้ำในแม่น้ำวิปาศและศตุทรีแห้ง เพื่อให้พวกภารตกษัตริย์ข้ามไปได้สะดวก แต่ก็ยังรบแพ้พระเจ้าสุทาส ต่อมาจึงได้เป็นครูสอนศิลปวิทยาการให้แก่พระราม⁷¹

⁶⁸R. 1.18.20-30

⁶⁹R. 1.19.2

saddṛṣam rājasārdūla tavaiva bhuvī nānyataḥ /
mahāvamsaprasūtasya vasiṣṭavyapadesināḥ //

⁷⁰R. 1.19.16

yadyabhyyanujñam kākutstha dadate tava mantrināḥ /
vasiṣṭhapramukhāḥ sarve tato rāmam visarjaya //

⁷¹Winternitz, History of Indian Literature Vol. 3 pp. 607, 681.

พระวิศวามิตรมีชาติกำเนิดเป็นกษัตริย์ครองเมืองกานยกุลพะยะ ต่อมาเกิดวิวาทกับ
 ฤๅษีวิษณุอย่างรุนแรง และมีความต้องการจะเอาชนะฤๅษีวิษณุให้ได้ จึงออกบวชเป็นฤๅษี ทำความ
 เพียรบำเพ็ญตบะโดยอุทสาหะหวังบรรลุความเป็นพรหมฤๅษี เพื่อจะให้เสมอด้วยฤๅษีวิษณุ และจะ
 เปลี่ยนวรรณะจากกษัตริย์เป็นวรรณะพราหมณ์ พระวิศวามิตรต้องผจญอุปสรรคนานัปการ ในที่สุด
 ประสบความสำเร็จตามปรารถนา เป็นปุโรหิตคู่แข่งกับฤๅษีวิษณุ ปราภฏเรื่องราวในปุราณะ
 หลายแห่ง⁷²

3. ชลชาตุกรณณะ

เป็นปุโรหิตที่มีชื่อเสียงเด่นมาก อีกท่านหนึ่ง ในคัมภีร์ศางขายนเศราตสูตร
 กล่าวว่า ชลชาตุกรณณะ ได้เป็นปุโรหิตในขณะเดียวกันถึง 3 แคว้น คือ เป็นปุโรหิตของ
 พระราชาแห่งแคว้นกาสิ แคว้นวิเทหะ และแคว้นโกศล⁷³

4. เทวภคะ

เป็นปุโรหิตที่เด่นอีกผู้หนึ่ง ตามคัมภีร์ศตปถพราหมณะกล่าวว่า เทวภคะได้
 เป็นปุโรหิตของชน 2 เผ่าคือ เผ่าคุรุ และ เผ่าสฤญชัย เป็นผู้เชี่ยวชาญและรอบรู้การประกอบ
 ยัญพิธีมวงสรวงเทพเจ้าทั้งปวง⁷⁴

5. วิฑูร

เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของท้าวปาลมผู้ครองนครหัสตินาปุระ
 เป็นบุตรของฤๅษีवास คนที่ 3 มารดาเป็นนางทาสีของพระนางอัมพิกาพระมเหสีของกษัตริย์วิจิตร
 วีริยะ⁷⁵

⁷²Margaret and James Stutley, Harper's Dictionary of Hinduism
 (New York: Harper & Row Publishers, 1977), p. 337.

⁷³SankhSr. 16.29.5

⁷⁴SBr. 2.4.4.5

⁷⁵S. Sorensen, An Index to the Names in the Mahābhārata (Delhi:
 Motilal Banarsidass, 1978), pp. 733-734.

6. เฮามยะ

เฮามยะ เป็นปุโรหิตของยุधिษฐิระและอรชุน เจ้าชายฝ่ายปาดทพโอรสของ กษัตริย์ปาดทพและพระนางกุนตี เดิมอาศัยอยู่ที่อุตโกจัก เป็นพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ในไตรเพทและ สรรพวิทยานานาแขนง อรชุนได้รู้จักดีศัพทความ เชี่ยวชาญในไตรเพทของพราหมณ์เฮามยะด้วย การแนะนำของคนธรรพ์ชื่อ จิตรรถ จึงได้ไปเชิญเฮามยะถึงสำนักกษัตริย์สถานอุตโกจัก และ พราหมณ์เฮามยะก็รับ เป็นปุโรหิตด้วยความเต็มใจ เขาได้ร่วมเดินทางไปในพิธีสุมพรของพระนาง เทราปทีกับ เจ้าชายปาดทพทั้งห้า

กาลต่อมา กษัตริย์ปาดทพทั้งห้า พระนางกุนตี และพระนางเทราปทีออกมาสร้าง เมืองอินทปรสธ เฮามยะก็ตามมารับใช้เป็นปุโรหิต และเป็นผู้ประกอบพิธีราชสูยะให้เจ้าชาย ยุधिษฐิระ ทำหน้าที่ประกอบพิธีราชาภิเษกให้ถูกต้องตามโบราณราชประเพณี ครั้นเมื่อเจ้าชาย ยุधिษฐิระแพ้สกาแก่เจ้าชายทुरโยธน์ในครั้งที่ 2 และจำต้องออกเดินป่าไปอีกเป็นเวลา 13 ปี โดย ปลอมตัวไม่ให้ใครจำได้ในปีที่ 13 ตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงกันไว้ นั้น ครั้นนั้นปุโรหิตเฮามยะ และ มหามุโรหิตวิฑูรก็ออกเดินทางติดตามไปด้วย มุ่งหน้าเข้าไปอยู่ป่ากามัยกะ แต่เมื่อท้าวธฤตราษฎร์ ทรงทราบว่าหามุโรหิตวิฑูรติดตามพวกพี่น้องปาดทพไป จึงได้รับสั่งให้สารถีสัญชัยมารับตัววิฑูร⁷⁶ กลับไปหัสตินาปุระ เพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการบ้านเมือง⁷⁷

หลังจากที่ กลุ่มปาดทพออกเดินป่าครบ 13 ปี ตามสัญญาแล้วฝ่ายเการพก็ไม่ยอม คืนบ้านเมืองให้ตามสัญญา ดังนั้น ต่อมาจึงเป็นมูลเหตุให้เกิดสงครามมหาภารตะขึ้น และเมื่อ สงครามสิ้นสุดลง ฝ่ายปาดทพ เป็นผู้ชนะเจ้าชายยุधिษฐิระได้ขึ้นครอง เมืองหัสตินาปุระครั้งนี้ปุโรหิต เฮามยะ ได้เป็นผู้จัดพิธีสราทรพรตบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วในการสงคราม เป็นผู้ถวาย พิธีราชาภิเษกให้ราชายุधिษฐิระตามราชประเพณี และเป็นผู้ประกอบพิธีอัสวเมธบูชาญม้ายุधिษฐิระ เพื่อประกาศพระเกียรติคุณของเจ้าชาย ยุधिษฐิระ ให้ขจรไปทั้ง 4 ทิศ

⁷⁶ Winternitz, History of Indian Literature Vol. 1 p. 472.

⁷⁷ Sorensen, An Index to the Names in the Mahābhārata, p. 246.

7. กณิกะ

พราหมณ์กณิกะ เป็นพราหมณ์โรหิตของท้าวฤทธราชกุมาร เป็นผู้ยงตัวสำคัญที่ทำให้ท้าวฤทธราชกุมารเกลียดชังพี่น้องป้าตพทั้ง 5 เป็นพระเนตรพระกรรมที่คอยรายงานความเคลื่อนไหวของเจ้าชายป้าตพทั้ง 5 ให้ท้าวฤทธราชกุมารทรงทราบอยู่ตลอดเวลา และเป็นผู้ออกอุบายสั่งเจ้าชายกลุ่มป้าตพไปอยู่เมืองวารณาวัต พร้อมทั้งนางกุนตีพระราชมารดา เพื่อร่วมกับพวกวางแผนกำจัดเสียทั้งแม่ทั้งลูกในภายหลัง แต่ผลสุดท้ายแผนการนี้ล้มเหลวเพราะกลุ่มป้าตพสามารถหนี เล็ดลอดไปได้อย่างปลอดภัยด้วยความอนุเคราะห์ของวิฑูรมหาบุโรหิตของท้าวป้าตพแห่งหัสตินาปุระ⁷⁸

8. สุธรรม

เป็นพราหมณ์โรหิตของทูลโยธน์โอรสของท้าวฤทธราชกุมาร กับพระนางคานธารี เป็นผู้วางแผนให้ทูลโยธน์เจ้าชายเการพ กำจัดเจ้าชายป้าตพทั้ง 5 ด้วยการให้คำแนะนำว่า ทูลโยธน์ควรสร้างคาน้ำที่ประทับชั่วคราวให้พระนางกุนตีและราชโอรสไว้ที่เมืองวารณาวัต โดยใช้วัสดุก่อสร้างที่คิดใฝ่ง่ายที่สุด และเมื่อถึงเวลากลางคืนในยามที่เจ้าชายป้าตพทั้ง 5 และพระนางกุนตีพักผ่อนหลับสนิท จึงให้ทูลโยธน์สั่งให้คนไปลอบวางเพลิง เพื่อให้กลุ่มเจ้าชายป้าตพและพระราชมารดาถูกไฟคลอกตาย ต่อไปภายหน้าจะได้เหลือแต่ฝ่ายเการพเท่านั้นที่ได้เป็นใหญ่ในแผ่นดินหัสตินาปุระ และตนเองจะได้กลายเป็นมหาบุโรหิตผู้ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญตามบารมีของเจ้าชายทูลโยธน์ไปด้วย แต่แผนการนี้ได้ล้มเหลวเพราะวิฑูรมหาบุโรหิตของกษัตริย์ป้าตพได้ใช้ให้คนสนิทลอบไปแจ้งข่าวให้เจ้าชายมุชิตริระรู้ตัวเสียก่อนที่แผนการร้ายนี้จะสำเร็จ⁷⁹

⁷⁸Ibid., p. 380

⁷⁹Ibid., p. 654.

9. เกาฏิลยะ

เกาฏิลยะ เป็นพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าจันทรคุปต์ แห่งราชวงศ์เมารยะ ที่มีบทบาทประมาณ 327 ปีก่อนคริสตศักราช เมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชยกกองทัพมาตีอินเดียขึ้น อินเดียยังแตกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย ความต้องการรวมรัฐต่าง ๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีอยู่โดยทั่วไปในหมู่ของประชาชนที่มีการศึกษา ดังนั้นเมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชยกกองทัพกลับ โดยทิ้งทหารบางส่วนไว้ปกครองดินแดนที่ยึดได้ เกาฏิลยะผู้ชาญฉลาดและมีความรู้ความสามารถจึงคิดที่จะรวมชนเผ่าต่าง ๆ และรัฐเล็ก ๆ ตลอดจนจนราชอาณาจักรและสาธารณรัฐใหญ่น้อยให้เป็นรัฐเดียวกัน

เกาฏิลยะ ในฐานะอาจารย์ของเจ้าชายจันทรคุปต์แห่งราชวงศ์เมารยะมีความคิดว่า เขาสามารถสร้างกษัตริย์ที่เด็ดเดี่ยวยิ่งใหญ่และสร้างบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรืองให้อินเดียได้ เขาจึงเริ่มใช้วิธีป่าวร้องแสดงความรักชาติ โดยปลุกระดมให้ประชาชนลุกขึ้นขับไล่ผู้รุกรานชาวต่างชาติให้ออกไปจากดินแดนของอินเดีย การเรียกร้องให้เกิดความรักชาติครั้งนี้ทำให้พระเจ้าจันทรคุปต์ได้คนมาช่วยมากมาย สามารถรวบรวมกำลังเป็นกองทัพที่กล้าแข็งและพระเจ้าจันทรคุปต์ก็ยাত্রาทัพผ่านอินเดียภาคเหนือ ภายในเวลา 2 ปีหลังจากที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้สิ้นพระชนม์พระเจ้าจันทรคุปต์ก็สามารถยึดนครปาฏลีบุตรและอาณาจักรทั้งหมดไว้ได้ ต่อจากนั้นพระองค์จึงสถาปนาจักรวรรดิโมริยะขึ้นแทนโดยมีเกาฏิลยะเป็นราชปุโรหิตคอยให้คำแนะนำปรึกษา

เกาฏิลยะได้เขียนคัมภีร์อรรถศาสตร์ เป็นคำสอนและกฎข้อบังคับในเรื่องการบริหารรัฐ ซึ่งแจงนโยบายการปกครองแก่กษัตริย์ โดยได้แนวความคิดมาจากทฤษฎี⁸⁰ การอธิบายการปกครองของเกาฏิลยะเป็นแบบราชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตามลักษณะของการปกครองแบบนี้ ราชา คือ รัฐ ประชาชนเป็นผู้เลือกกษัตริย์ของเขาเอง กษัตริย์ต้องเป็นผู้บริหารประเทศ โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐแนะนำพระองค์ เกาฏิลยะเห็นว่าต้องมีผู้ทรงไว้ซึ่งยศศักดิ์

⁸⁰ R.P. Kangé, Kautilya's Arthashastra Book III A Study (India: University of Bombay, 1965), p.3.

ผู้หนึ่งคือ พราหมณ์โรหิต เป็นผู้แนะแนวทางให้พระราชา เช่นเดียวกับครูสอนศิษย์ บิดา
สอนบุตร หรือนายสอนคนใช้ ซึ่งเป็นไปตามความคิดเก่าแก่ของชาวอินเดียที่ว่าอำนาจอราชวงศ์
จะรุ่งเรืองได้ต้องมีอำนาจของพราหมณ์เข้ามาสมทบด้วย ศูนย์รวมของฝ่ายบริหารมีบุคคลที่สำคัญ
ที่สุดที่ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาและสั่งสอนกษัตริย์ คือพราหมณ์โรหิต เกาฏิลยะกล่าวว่า ตระกูล
กษัตริย์ที่ให้พราหมณ์ดูแลเหมือนลูกศิษย์ตามครู ลูกตามพ่อ จะมีแต่ความเจริญและมีชัยชนะได้โดย
ไม่ต้องอาศัยกำลัง เพราะพราหมณ์คือบุคคลที่ครอบครัวยุคถึงแต่เรื่องสอนและเรียนพระเวท
เชี่ยวชาญในสูตรต่าง ๆ มีความรู้ดีในด้านการปกครอง ซึ่งในบรรดาผู้มียศศักดิ์ที่เป็นศูนย์รวม
ของฝ่ายบริหารนี้ประกอบด้วย พราหมณ์โรหิต มนตรี เสนาบดี และยิวราชะ⁸¹ นอกจากนี้
เกาฏิลยะผู้ชาญฉลาดยังได้กล่าวถึงวิธีการทดสอบรัฐมนตรีว่าผู้ใด เป็นผู้ที่เหมาะสมควรได้รับแต่งตั้งให้เป็น
รัฐมนตรีด้วย มีวิธีการอันแยบยลดังนี้คือ ให้นำพราหมณ์หรือสายลับที่เป็นเพื่อนที่เคยเรียนมาด้วยกัน
กับอำมาตย์ผู้นั้น ไปยุยงอำมาตย์ผู้นั้นว่า พระราชาองค์ปัจจุบันเป็นคนไม่เหมาะสมสมควรจะหา
พระราชาองค์ใหม่ดีกว่า โดยเลือกจากบุคคลที่อยู่ในราชวงศ์เดียวกันกับพระราชาองค์เดิม หรือ
เป็นเชื้อสายพระวงศ์ที่กำลังต้องโทษ หรือพวกหัวหน้าคนเดินป่าเจ้าลัทธิ ผู้ที่กำลังเจริญรุ่งเรือง
ขึ้นมาโดยใช้คำพูดที่ว่า พวกเราเป็นพราหมณ์ คิดว่าอย่างนี้ พวกอำมาตย์จะเห็นเป็นอย่างไร
ถ้าอำมาตย์คนใด ไม่เห็นด้วยกับพราหมณ์ แสดงว่าอำมาตย์ผู้นั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ใจสมควรได้รับ
คัดเลือกมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี และทำงานที่ศาล⁸² ในสมัยนี้ เกาฏิลยะพยายามจัดองค์กร
เพื่อควบคุมกิจการต่าง ๆ ของประชาชน แม้กระทั่งในเรื่องศาสนา ในหนังสือคัมภีร์หรือวรรณคดี
เกาฏิลยะกล่าวถึง ตีระละ 18 คน ซึ่งบางครั้งเรียกว่ามหาตมะ ซึ่งเป็นตำแหน่งสูง ทำหน้าที่
ให้เกิดระเบียบทางการเมืองและสังคม นอกจากนี้มีตีระละ 18 ตำแหน่ง แล้วยังมีผู้ตรวจการอีก 27
ตำแหน่ง เรียกว่า อัยยักซ์ ทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจการทหารและสังคม และมีตำแหน่งอื่น ๆ
อีกเช่น โคปสถานิก ธรรมัสถะ นาครณะ และได้กล่าวถึงเบียดหัวัดประจำตำแหน่งเหล่านั้น
ไว้ด้วย โดยกำหนดว่า ตำแหน่งที่สูงสุดคือโรหิตหรือเสนาบดี มีเบียดหัวัดสี่หมื่นแปดพันบันนะ
ส่วนข้าราชการชั้นต่ำสุดได้เพียง 10-20 บันนะเท่านั้น

⁸¹ Radhakrisna Choudhary, Kautilya's Political Ideas and Institution (India: Chaukhamba Sanskrit Series Offices, 1971), p. 101.

⁸² Sastry, Kautilya's Arthashastra, p. 16.

ในด้านภาษีอากร เกาฏิลยะได้กล่าวถึงการเก็บภาษีประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีมากกว่าสมัยก่อน เช่น ภาษีจากชานาและร้านค้าต่าง ๆ ตลอดจนพวกที่ทำงานช่างฝีมือทั่วไป โดยเรียกเป็นเงิน ข้าว หรือ สิ่งของ อย่างไรก็ตาม ในสมัยนี้ เกาฏิลยะปุโรหิตผู้ชาญฉลาดได้พยายามวางหลักเกณฑ์ในการปกครองและมีการบริหารประเทศที่เป็นสมัยใหม่มากขึ้น และค่อนข้างจะเป็นระเบียบแบบแผนทำให้อำนาจของตำแหน่งปุโรหิตได้กระจายออกไปตามระเบียบทางการเมืองและการปกครองที่เขาได้กำหนดขึ้นตามคัมภีร์อรรถศาสตร์ และตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกเป็นต้นมา อำนาจของพราหมณ์ปุโรหิตก็เริ่มลดลงตามลำดับ⁸³

83 Ibid.